

Révai élete utolsó éveiben fogott hozzá *A' magyar deáki történet* című munkájához. E műben a magyar irodalom és nyelv történetét tárgyalja, s kísérletet tesz az első magyar nyelvű stilisztikai mű létrehozására.

Révai élete, pályája buktatókkal, akadályokkal volt tele. Terveiből sok mindent nem tudott megvalósítani. Am amit létrehozott, azáltal a Révai-életmű elválaszthatatlanul összefonódik a magyar nyelv, a kultúra, a művelődés történetével – s ezért felbecsülhetetlen, maradandó érték.

Fehér Katalin

Kiss Lajos népzene kutató (1900–1982)

A magyar népzene kutatás jelentős egyénisége Kiss Lajos a vajdasági Zombor szülőtte. Az idén lenne száz éves, ha élne. A bölcsész tudományok doktora és a zenetudományok kandidátusa, ezen kívül zeneszerző. Tanulmányait Budapesten végezte, de pályáját otthon kezdte. Zomborban a zeneiskola, Újvidéken a konzervatórium igazgatója, Belgrádban pedig a Jugoszláv Akadémiai Énekkar karnagya volt. A háború után a győri Zenekonzervatórium és Filharmónia karnagya, majd az MTA Népzene kutató Csoportjának főmunkatársa. A Magyar Népzene Tára *Lakodalom* (III/A, B) és *Síratók* (V.) kötetének szerkesztője. A népzene és zene történet összefüggéseivel, népzene és a szomszéd népek népzenejének összehasonlító vizsgálatával foglalkozott első sorban. Ilyen tárgykörben számos kitérő tanulmánya jelent meg.

A tehetséges kutatónak mindenek előtt roppant méretű népzenei gyűjtése a legjelentősebb: mintegy 20 000 dallamot jegyzett le és vett hangszalagra a magyar nyelvterület nagy részén. Munkatársai szerint élő cáfolata volt annak a tévhitnek, hogy a népdalgyűjtés kora már lejárt. Ennek a kivételes gyűjtőszervevénynek az eredménye a déli magyar nyelvterület népdalainak feltárása is, amiért mi, a széthullás előtti Jugoszlávia magyarsága külön hálaival tartozunk neki. A ma három önálló országban, Szlovéniában, Horvátországban és Jugoszlávia (Szerbia) Vajdaság nevű tartományában élő déli magyarság népdalainak ő volt az első, érdembeli felfedezője és népszerűsítője. Bejárta a Murántúl szlovéniai falvait, a horvátországi magyar szórványokat, Szlavóniát és Drávaszöveget, a bácskai Duna mente falvait, a Bácska jó részét és Bánátnban az Al-Duna mellékére telepített bukovinaiakat.

Első kiadványa a *Délvidéki daloskönyv* 108 magyar népdala 1943-ban jelent meg. „Kodály Zoltán 1938-ban tartott rádióelőadása döbbsentette rá a Délvidék magyarságát, arra, hogy a hivatalos magyar népzene tudományának szinte alig van adata a déli végek népzenejéről” – írja Kiss Lajos a bevezetőben. A néprajzi kutatások szinte azonnal megindultak, ennek zenei részét Kiss Lajos vállalta és végezte. Ekkor már 2000-nél több lejegyzett dallamról ad számot a szlavóniai magyar népszigetekről, Baranyából, Bácskából és a Bánság székely telepeiről. „A Délvidék népzeneje semmiben sem áll a többi magyar vidéké mögött. Sőt, mivel azokkal Dunántúltól Erdélyig szerves kapcsolatban áll: amint a Duna és a Tisza egybegyűjti hazánk összes folyóvizéit, ugyanúgy szinte gyűjtőmedencéje a Délvidék népzeneje népzene és zenei dialektusainak.”

Itteni gyűjtéseit tehát 1938-ban kezdte, és még a háború alatt is folytatta. A drávaszögi Kisköszegen 1944-ben például az óvóhelyül szolgáló hegyoldalban egy több napig tartó légitámadás alkalmával is feljegyzett dallamokat. A kutatás fonalát 1957-ben ismét felvette, majd egész 1972-ig fáradhatatlanul gyűjtött. Ide vonatkozó anyagának pontos mennyisége még felmérhetetlen, de hozzávetőleges becslések szerint 6000 körüli. A szlavóniai szigetmagyarság különösen vonzotta archaikus dallamkincsével és a zenetörténeti emlékek gazdag tárházát idéző virrasztóénekeivel.

Tekintélyes mennyiségű anyagának egy része a Magyar Népzene Tára kötetekben és különböző írásaiban látott napvilágot, továbbá a népszerűsítési célokat szolgáló, több kiadást is megért, ún. „virágfüzetekben” (Rezeda, Rózsa, Viola stb.). Ezek közül a *Rozmaring* című csak Kiss Lajos gyűjtése és közreadása is egyben.

Viszonylag későn került sor a vidékünkön feltárt népzenei hagyaték tematikus kiadására. A Zentai Múzeum publikálta 1974-ben a *Horgosi népdalok* c. kötetét. Az újvidéki Hungarológiai Intézet a Jugoszláviai Magyar Népzene Tára tervezett sorozatában szándékozott megjelen-

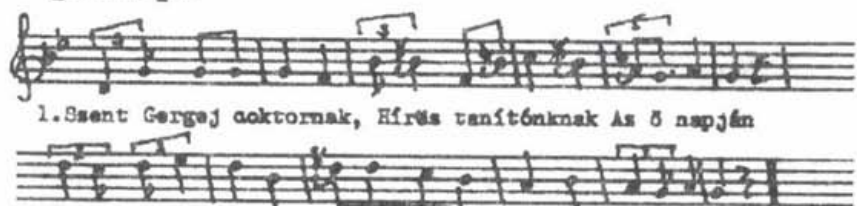
tetni Kiss Lajos jugoszláviai érdekű népdalait. Ennek keretében látott napvilágot a *Gombos és Doroszló népzeneje* 1982-ben, majd Kiss Lajos halála után Bodor Anikó közreműködésével *Az al-dunai székeleyek népdalai* 1984-ben és a *Szlavóniai szigetmagyarság népdalai I.* kötete 1990-ben. *A drávaszögi magyarok dalai* című kötet még mindig sajtó alatt van. Időközben a Hungarológiai Intézet is megszűnt, így a kiadás pillanatnyilag szünetel. Pedig emlékének és érdemeinek akkor tisztelgünk méltón, ha az ő jóvoltából megismerhető zenefolklór-örökségünket a nyilvánosság elé tárjuk, elősegítve annak beépítését közművelődésünkbe. Kiss Lajos jugoszláviai érdekű népzenei felvételeit javarészt továbbra is az MTA Zenetudományi Intézet Népzenei Osztályának archívuma őrzi, helyszíni lejegyzései pedig gyűjtőfüzeteiben sorakozva várják, hogy közhasználatba kerüljenek.

Ebből a gazdag hagyatékból ragadunk ki most izelítőül néhány dallamot a nyelvterület déli peremének különböző tájegységeiről.

I. Murántúl (Szlovénia)

Gergelyjárás(március 12)¹

Quarto, J. 92

1. Szent Gergej oktornak, Hírös tanítónknak As ő napján

Régi szokás szerint Mennjünk Isten szűrinté Iskolába.

2. Lám, a madarak is Had szaporodjonak, Majd eljönnek
A szép kikeletkor Sok szép énekszóval Zengedéznek.
3. Mind ijendő hejbe, Mind gyümölcsös kertben Fijatal fák,
Nevelködnek ifjak, Gyermekék, jó fajak Isten által.
4. Ij hejben kirajok, Úrfiak, császárok Tanítatnak,
A szégégy árvák is, Elhagyott fajak is Oktattatnak.
5. Ti is ezönképpen Jerték el hát szépen Iskolába,
Ahol szép tudományt Végyetek adományt Magatoknak.
6. Ném jó tudatlanul Felnőni parasztúl E világra,
Mert így embérségre Ném méhet sémmire Ez országban.
7. Szívünknek öröme, Mind drága szép gyöngye, Kis gyermekék,
Krisztus hív titéket, Mind szülejitéket, Eljöttetek!
8. Krisztus urunk régén Itt a földön lévő Gyermekkorban
Szeretett rëndölni (Szereté rëndünket), Ülni doktorok közt A tēplomban.
9. Hogyha ném adhattok Minékünk díjátok Házatokbul,
Papirosra valót Adjatok adományt Javatokbul.
10. Szerelmes öcséjím, Tik lēszték társajím, Jerték el hát!
Jó tanító vagyon, Áldja még az Isten, Ki minket vár.
11. Jöjjeték mivelünk, Azért idejöttünk, Kis gyermekék,
Mert szép a tanulás, Mind Istentül áldás Réá nézve.
12. *(lassabban)* Az Isten áldása És szent adománya Házatokon
Maradjon mindvégig, Világvégeztéig Jóságatokon!

Iskolás gyerekek (11-13).

Göntérháza /Genterovci (Zala), 1969.

Március 12. Nagy Szent Gergely pápa, az iskolák patrónusának napja. Tanulótoborzó szokás és adománygyűjtés a tanítók részére. Európa más népei is ismerik. Magyarország nyugati megyéiben gyűjtötték első sorban, de már csak az idősebbek emlékeztek rá. A Murántúl néhány kis falujában azonban máig eleven szokás. Dallama késő középkori, jellegzetes strófászerkezete okozhatja, hogy minden változatában szinte azonos. Az észak-keleti

¹ HITK 11-12. sz. 69. old.

megyék húsvéti énekeivel is közeli a rokonsága. Típusait lásd Magyar Népzene Tára (MNT) II. 102-112. sz.

II. Horvátországi szórványmagyarság

Lírai dal és rabéneke²

Parlango, $\text{d} = 111$

1. Hosszú farkú rücske, Bácskai anyacske,
Micsoda szél hozott Ez idegen földre?

2. Nem jöttem én gyalog, Duna vize hozott, Kisangyalom szöme E're csalogatott.
3. Szállj le, páva, szállj le Vármegye házára, Hozzál vizet szádban A rabok számára!
4. Jerték, szögén rabok, Ti jís hadt igyatok! A jó Isten tudja, Mikor szabadultok.
5. Térdig vasba vagyok, Dérékgig bilincsben, Kidagad a szömem A nagy sötétségben.

Sudár József (69).

Imszovác / Imsovci (Pozsega), 1969.

Műfajilag vegyes szöveg. Mind lírai, mind rabéneke versszakai közkedveltek, széles területen ismertek. Dallama főzárlatában is, sorzáró ritmusában is jellemzően dunántúli. Típusa Járdányi I. 201, dél-dunántúli (és észak-nyugati, alföldi).

III. Drávaszög (Horvátország)

Újévköszöntő (szilveszter este)³

Bubaro, $\text{d} = 96-100$

1. Új esztendő, vígság szerző, Most keza újulni,
Újulászal víg örömet Aker hirdetni.

2. Hirdeti már: a Mesijás Eljött meglenni,
Légyetök hát a nagy úrnak Kedves híveji, Kedves híveji.
 3. Alsó széki, felső kéki, Dicsérd uradat!
Urad áldjad, Istenedet, Te megváltódat, Te megváltódat!
 4. A csillagok, szent angyalok Mennyben éneklük,
Énekléssel az Úr Jézust Vígan dicsérik, Vígan dicsérik.
 5. Mondjunk néki dicséretet Ez új időbe,
Ki született Betlehemben Nagy szegénységben, Nagy szegénységben.
- (szóval:) Bor, búza, békesség szájjon házatokba, Ez új esztendőben minden jószágtokra!
Adjon Isten áldást táplálástokra, Virrasszon az Isten több fényes napokra!
Szívemből kívánom!

Jó József (76).

Sepse/Kotlina (Baranya), 1968.

² MKÚ 1976. VII. 15.

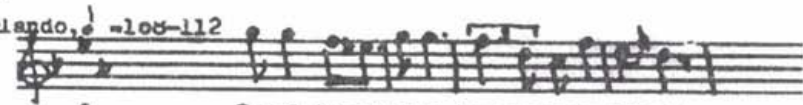
³ HITK 11-12. sz. 62 old.

A Drávaszög falvaiban még élő szokás volt az újévi kántálás a gyűjtés idején. Szövegének „Alsó széki, felső kéki” részlete a „Felső nagy (vagy szép) ég” és az „alsó kék ég” értelmét veszített elferdülései, Berze Nagy szerint az ősi ugor és altáji vallási gondolatközösség maradványai. Dallamai egyazon középkori eredetű típusnak sok féle alakú elágazásai. Erdély kivételével mindenütt ismertek különböző sorvégzördésekkel. Példánk záróhangja fríg. Típusait lásd MNT II. 1-40. Sz.

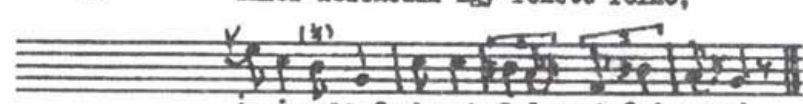
IV. Szlavóniai szigetmagyarság (Horvátország)

Rabének⁴

Parlando, $\frac{1}{4}$ -105-112

1. Imnol kerekűdik Egy rekete rőlnő,

Áppá tolla^oszkodik Sa^orga la^ood holló.

1. A^oj mēg, holló^o, a^oj mēg, Hád üzenēk tőled Ápa^omnāk, ānya^omnāk, Jēgybéli ma^otka^omnāk!
3. Lātod-ē, āngyālka^om Ezt ā sza^orāz nya^orfa^ot? Mājd hā āz kizöldül, Ākkor mēgyēk hozzá^od.
4. Rāb vāgyok, rāb vāgyok, Szābādula^ost va^orok, A jó Isten tudjā, Mikor szābādulok! Kisgyōke Sāndor (80). Kórōgy/Korodj (Szerēm), 1969.

A szlavóniai szigetmagyarság középkori folytonosságú magyar falvai, Szentlászló, Kórógy, Haraszi és Rétfalu (Eszék külvárosává vált az idők folyamán) sok becses régiséget őriztek meg elszigetelt helyzetüknél fogva. A legutolsó jugoszláviai háború végzetesnek lát-szó sebet ejtett rajtuk. Egyik legjellemzőbb dallamuk ez a fríg színezetű, ötfokú kvintváltó rabének, melynek legtöbb változata innen került elő. Típusa MNT VII: 20. Típus.

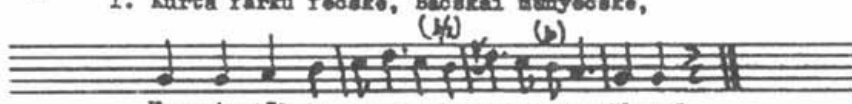
V. Bácskai Duna mente (Jugoszlávia, szerbiai Vajdaság)

Lírai- és katonadal⁵

Giusto, $\frac{1}{4}$ -132

1. Kurtá farkú fecske, Bácskai művecske,

Hogy tuatál te iaegünni Es iaegwa rülare?

2. Nem jöttem én gyálog, Drává vize hozott, A szertém csálfa széme Idecsálogátott.
3. Repíj, mādár, repíj Kászárnyān keresztli! Ereggy, szójj bē ā bābāmnāk, Māgā vān ēgyedil!
4. Hā kérdi, hol vāgyok, Āzt is mēgmondhātod: Budāpesti kászárnyābā Ēn ott elhērvādok.
5. Édesānyām volt kend, Mért nem tānitott kend? Gyēnge fānāk ā āgā voltām, Mért nem hājlitott kend?
6. De már most nem hajlok, Mert kātōnā vagyok, Ferenc Jóska oktōbērbān Bākānāk íratott. Janovics Jānosné Nagy Erzsēbet (67) és fiatalok Bācskertes/Kupusina (Bács-Bodrog), 1960, 1942.

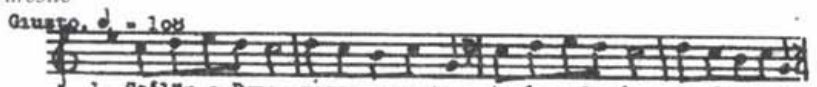
⁴ Szlavónia 36. Sz.

⁵ Alföld: 8. sz.

Ma is élő hagyományt képviselő lírai- és táncdal, leginkább csak az első két versszakával éneklük. A magas, illetve semleges „dunántúli” terc a mai változatokban már egyértelműen moll tercre rögzült. Egyedi dallamtípus, csak Bácskertesről és Doroszlóról került elő, máshonnan nem. Típusa MNT VII: 33. Típus.

VI. Párosító⁶

Gusto, $\text{♩} = 108$

1. Széles a Duna, magas a partja, az ám a legény, ki átugorja!

Szűnyog Gyuzka átugorja az ám a legény 2. vsz.

2. Létési szűrét a Duna mellé, Léhajtsa fejét a Tréza mellé.
Tréza jár utánna, Kendőt hord utánna, Az ám a leány, a leány!
Bacsó Antalné Dinnyési Anna (59).
Gombos/Bogojevo (Bács-Bodrog), 1941.

A párosító szövegek állandó sablonjai a szerelmi viszonyra történő tréfás célzások, ezekbe helyettesítik be tetszés szerint a konkrét legény és lány nevét. A dallam *saffikus* formája a műköltészetből ered. Legegyénibb párosító dallamunk, mely négy hangnemben is előfordul. A Duna menti változatokra jellemző fríg alakja az ún. *Rákóczi-nóta* rokonságába tartozik. Típusait lásd MNT IV. 480-578. Sz.

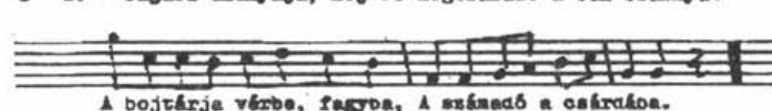
VII. Bácskai Tisza mente (Jugoszlávia, szerbiai Vajdaság)

Pásztordal⁷

Parlamento, rubato $\text{♩} = 88-92$

1. A bugai urúnyája, hej De megselelt a bal szárnya!

A bojtárja vérbe, fagyos, a számadó a csáradó.

2. Vagy két hete, vagyis három, Móta ja számadót várom. De Amoda gyün, amint látom, Fekete szőrű számaron.
3. — Agyon Isten, jó bojtárom! Ha jó kérdem: van-e károm?
— Károd nincsen, de nem is lesz, Még a nyáj a kezemen lesz!
4. — Hogyne volna! De bizony van! Hát a vezérürü hol van?
Kibe meg vót hat font faggyú, Hatvan forint ára gyapjú?
5. — Ne azt kérdezd, mi a károd, Elsőbb nézd meg a falkádot!
Szőke szamarad a pányván, Hat komondor a falkánál.
6. Ne azt kérdezd, hun az iszák, Üres a zsák, üres bogrács.
Üres a zsák, üres bogrács, Üres a szalonnás iszák!
7. — Minek ez az ember bojtár, Hogyha mégis megvan a kár?
Hogyha mégis megvan a kár: Odavan a buga bárán!
8. — Kutyád itta meg a vérit, Zsidó vitte el a bőrit.
Zsidó vitte el a bőrit, Én meg eléltam a többi részit.
9. — Odavan a buga bárán, Ki fizeti meg az árát?
— Majd megfizetem tavaszkor, Hamarabb nem, Szent György napkor!
Bajtai János (47).
Horgos/Horgoš (Csongrád), 1942.

⁶ Gombos: 337. Sz.

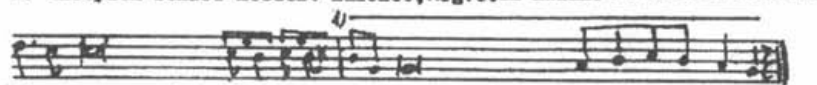
⁷ HN: 1. sz.

Az Alföldre legjellemzőbb pásztordalok egyike. Dallama két dallamgondolatból építkező kvintváltó szerkezet, ótörök eredetű zenei örökségünk tagja. Párhuzamai a rokon népeknél is számon tartja a kutatás. Legnépszerűbb dallamunk szinte a mai napig gyűjthető mind a Bácskában, mind a Bánátban. Változatunk kivételesen nagy terjedelme ma már szinte sehol sem hallható archaikus sajátság. Típusa MNT VIII: 45. típus.

VIII. Dél-Bánát (Al-Duna melléke) (Jugoszlávia, szerbiai Vajdaság)

Vén lány panasza⁸

ariasco, recitativo, $\frac{3}{8}$

2. Elszaggattam harminchárom pártát, Harminchárom pár csizmának talpát, Mégse mostam szapullóba gyagját. Hát a szegény vénlány hogy ne unná magát?
3. Bárcsak legénesső lenne! Kífekünnék az út közepire, Hogy egy legény cséppenne ja Karincám szégire.

(Ismétlésre:) Hogy egy legény cséppene rá A hasam végire.

Szatmári Mihályné Balog Mária (42), Fábíán Lajosné Balog Rózsa (32).

Hertelendyfalva/Vojlovica (Torontál), 1941.

Szövege Eredetileg diákének lehetett, mulattató költészeti műfaj. Ide tartozik Csokonai Dorottyája is. Szövegei felbukkannak a 17. századtól kezdve. Dallama tréfás recitatív, kis terjedelmű, dallammozgása révén az ún. *szoltár stílusba* tartozik. Ez a stílus egyik olyan ősrétegünket képviseli, mely mind a rokonnépeknél, mind a zsidó, mind a katolikus liturgiában megtalálható, tehát „nemzetek feletti” ősréteg. Legtöbb példáját a nyelvterület keleti népzenei dialektusa őrzi.

Bodor Anikó

Irodalom, rövidítések

Al-Duna = Kiss Lajos – Bodor Anikó: *Az al-dunai székelyek népdalai*. A Jugoszlávai Magyar Népzene Tára II. Újvidék, 1984

Alföld = Paksa Katalin – Németh István: *Magyar Népzenei Antológia IV. Alföld* hanglemezalbum dallamai. Budapest, 1994

Berze Nagy János: *Baranyai magyar népszokások*. Pécs, 1940

Gombos = Kiss Lajos: *Gombos és Doroszló népzeneje*. A Jugoszlávai Magyar Népzene Tára I., Újvidék, 1982

HITK = Kiss Lajos: *Köszöntők a jugoszlávai magyar népzeneiben*. In: A Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményei: 11-12. sz. Újvidék, 1972

HN = Kiss Lajos: *Horgosi népdalok*. Zentai Füzetek 8/F, Zenta, 1974

Járdányi I = Járdányi Pál: *Magyar népdaltípusok I-II*. Budapest, 1961

Kiss Lajos: *108 magyar népdal*. Délvidéki daloskönyv. Budapest, 1943

MKÚ = Magyar Képes Újság, Eszék, 1976. VII. 15.

MNT = *A Magyar Népzene Tára*. Szerkeszti Bartók Béla és Kodály Zoltán, I-X.

II. *Jeles napok*. Sajtó alá rendezte Kerényi György, Budapest, 1953

III/A, B. *Lakodalom*. Sajtó alá rendezte Kiss Lajos, Budapest, 1955-56

IV. *Párosítók*. Sajtó alá rendezte Kerényi György, Budapest, 1959

V. *Síratók*. Sajtó alá rendezte Kiss Lajos, Rajeczky Benjámin. Budapest, 1966

VII. *Népdaltípusok 2*. Sajtó alá rendezte Olsvai Imre, Budapest, 1987

VIII/A B. *Népdaltípusok 3*. Sajtó alá rendezte Vargyas Lajos, Budapest, 1993

Paksa Katalin: *Magyar népzenei történet*. Budapest, 1999.

Szlavónia = Kiss Lajos – Bodor Anikó: *A szlavóniai szigetmagyarság népdalai I*. A Jugoszlávai Magyar Népzene Tára IV/1. Újvidék, 1990

⁸ Al-Duna: 117–118. sz.